

מוצא עניין בעבודתו בחנות ונוהג מנהג של "סוחר טוב" (שם, רנט, רסו). שכן, "ההשלמה עם הבשר", במובנה הרחב ביותר, כוללת את ההשלמה עם עולם החומר על כל משמעויותיו (46).

3. על הצמחוני והצמחונות ב'אורח נטה ללון'

"מה רע אם לא יאכלו בשר ולא ישחטו בעלי חיים" (אורח נטה ללון, 102).

א. המספר והצמחונות

מרכזיותה של דמות המספר ברומאן זה, המבוסס על ביקורו של עגנון בעיר מולדתו בשנת 1930, אינה מוטלת בספק. נראה שהן מצד עצמה והן מצד קשריה עם הסופר מחזיקה דמות זו בידיה את המפתח (תרחי משמע) להבנה נכונה של הרומאן (47). כדרכו של עגנון, אף כאן שבה הדמות ונכפלת ויש לה פנים לכאן ולכאן בדמויות האחרות המתפקדות ביצירה (48). צמחוניותו של המספר היא אחד מקווי הזיהוי הבולטים בינו לבין הסופר מזה, ובינו לבין כפיליו, ירוחם חפשי וקובה מילך, מזה. המספר מעיד על עצמו "אינני בררן במאכלים, אבל אתם יודעים שאיני אוכל בשר" (אורח נטה ללון, 25). על כך משיבה לו בעלת הבית כי למודה היא "מימות המלחמה לבשל בלא בשר", והיא מספרת שאו "לא היה למאכל לא טעם ולא ריח" אלא שלאחר המלחמה למדה "להטעים את התבשיל אפילו בלא בשר" מרופא אחד "שאינו אוכל דבר מן החי" (שם). המספר מוסיף ומפרט אלו מאכלים – כגון, "תבשיל חם של פולים עשויים כמין דייסא או תפוחי אדמה בגבינה" – היתה זו מכינה לו (שם). היותו של המספר צמחוני הוא מן המפורסמות בעיר, כפי שלמדים אנו מדברי גינדיל, אחות שיצלינג: "שמעתי עליך שאין אתה אוכל בשר" (שם, 311), והיא מוסיפה ואומרת: "אם הייתי נותנת לך בשר היית אוכל, אלא שאין כזית בשר בכל העיר" (שם). בעולם מתפורר זה של העיר, הסובל מנגעי המלחמה, וכולו מום ואין בו מתום, עשוי המחסור בבשר להיתפס כסמל לתשישות ולחוסר-הדם של הקהילה היהודית בכללותה. שכן, אין המלחמה מבחינה בין בשר לבשר. כך שומעים אנו על בשר כמוזנו של אדם בדברי אחד המתפללים בבית-הכנסת אל חברו: "שמא תרטימר בשר וחצי לוג יין מצפים לך בביתך, שאתה חושש שמא יאריכו בתפילה. הלואי שתספיק לך סעודתך כדי שן ומחצה" (שם, 17). ואילו על בשר מסוג אחר, מדבר דניאל ב"ח: "ילוד אשה אני, בשר ודם, וכשבשרי

מרכיב ודמי מבאיש אין שפתי יכולות להביע תהלתו של הקדוש ברוך הוא" (שם, 37). דומה שברוח רומאן זה יש להבין את תשוקתו של הדמויות השונות לאכול בשר לא כתאוות זלילה, אלא כחיפוש אחר מקור חיות ואונים. כך מסתבר גם מן המעשה במרת ב"ח המסכנה ש"לקחה לה פלג אוז וצלתה אותו, שזה כמה ימים לא טעמה היא וכל ביתה טעם בשר" (שם, 138). אף על פי כן, עולה נימת ביקורת מסופו של המעשה: "בא שלית צדקה והריח ריח צלי. גער בה בנוזיפה ואמר, אשה שצולה לה אוזים בזמן שכל העולם רעב אסור לרחם עליה" (שם). האמונה בחיוניותו של הבשר היא גם הסיבה מדוע מרבה בעלת המלון לבשל בשר כאשר בתה ההרה, רחל, באה להתגורר אצלה (שם, 367). חולשה שהיא מעין "קץ כל בשר" שלטת בכל והדיה עולים גם מהכרזת המספר, בהיוודע לו שרחל ילדה בן, כי "זה כמה שנים לא ילדה אשה בשבוס לא בן ולא בת" (שם, 425).

באור זה יש להבין את דברי פריידא בשבחי אכילת בשר: "אמרת לה, איני אוכל בשר. אמרה פריידא, אוי לי אפרוחי, אם אין אתה אוכל בשר מה אתה אוכל? הלוא צעיר אתה ועצמותיך צריכות חיזוק. ואתה יודע יונתי שכל שאינו אוכל בשר עצמותיו מרקיבות" (שם, 247). דעה זו מביע עגנון גם ב'תמול שלשום' בציינו כי יצחק קומר אכל כזית בשר מחשש מה שאומרים שמי שאינו אוכל בשר מתרככות עצמותיו ('תמול שלשום', 85). כפי שראינו לגבי "סיפור פשוט", וכמו שנראה בנתחנו את רגשותיו המנוגדים של עגנון כלפי השוחט היהודי (49), מייצגת אכילת הבשר, בין שאר דברים, את מה שמקובל בחברה היהודית. כפי שצויין, היה הרמב"ם מהדוגלים הראשיים בדעה שהבשר חיוני למוזנו של האדם ('מורה נבוכים' ג, פרק מח, ור' גם שושן, 1979: 159). כמנהגו, מציג עגנון לפנינו דעות שונות ומנוגדות. כנגד דבריה של פריידא, מובעת דעתה של שפרינצה הטוענת שמקור החיות מצוי דווקא בעשבים, ש"כשמבשלים אותם ושותים מי תמציתם מקבל הגוף חיות וחוזר וניעור" (שם, 327). וסודם של עשבים אלו שהם "באים מסף ביתה שנולדה בו ומשם יונקים את חיותם, כשם שיניקה היא את חיותה משם... שדרכם של עשבים... להיות אוהבים את מקום חיותם. ובדבר זה דומים לבני אדם, אלא שבני אדם מניחים את מקום חיותם, ואילו עשבים אינם מניחים את מקומם, ואפילו תולשים אותם חוזרים וצצים ומביאים רפואה לבני אדם" (50). אכן כעשב השדה הוא האדם, אלא שנראה כאילו פה מותר הוא העשב מן האדם, שהעשב אין דרכו להמיר את מקום חיותו. נוסף להיותם של דברים אלה מתיישבים כללית עם הגישה הצמחונית, הרי מיטיבים הם גם להשתלב עם מוטיב הירידה מארץ-ישראל שהוא אחד הנושאים החשובים ברומאן.

נקיפות לבו של המספר על שעוב את ארץ-ישראל עולות בקנה אחד עם נקיפות מצפוננו על תאוותו לאשת-איש, כפי שיתברר בהמשך הדברים (51). כמו שראינו בדיונים על חמדת ועל "סיפור פשוט", אף כאן מסייעים המזונות השונים לבטא את התימות היסודיות של היצירה. ברוח זו, נשאל המספר אם חזר לעיר מולדתו מפני שחשקה נפשו לאכול פרי מן האילנות שבעיר (שם, 65), או אם היו לו "שם בארץ ישראל געגועים על תותי שדה בשמנת" (שם, 280).

דוגמה נוספת היא אכילת תפוחי-הזהב בבית רחל וירוחם חפשי באווירת נוסטאלגיה וגעגועים לארץ-ישראל (שם, 207). כך יש גם להבין את תאוותו של המספר, היושב בגולה, לזיתים, כיוון שלא ישב בארץ ישראל "בסעודה אלא אם כן יש בה זיתים" (שם, 57). ואכן, סמל הולם הוא הזית גם לרגשות המנוגדים בעניין הישיבה בארץ-ישראל משום שהוא "מלוח ומר" ויחד עם זאת גם "מתוק" (שם). ההתאקלמות בארץ כרוכה בעמידה על טוב טעמו של הזית כפי שנראה אף לגבי יצחק קומר (בדיון להלן). גם בסיפור "מעשה המשולח", מייצג הזית, כביכול, את ארץ-ישראל, שכן, נזכר שהשד"ר מארץ-ישראל "הוציא... מילקוטו שנים שלושה זיתים ולחם כזית ואכל פחות מכשעור" ('אלו ואלו, שצט). ואילו בגולה אין הזית מקובל, לכן אומרת רחל למספר, המבקר בבית הזוג חפשי, שגם במלון לא יתנו לו זיתים ('אורח נטה ללון', 206). באמת "לא כארץ ישראל ארץ פולין, בארץ ישראל אדם אוכל פרוסת לחם זיתים ועגבניות והוא שבע, בארץ פולין אפילו אוכל גן ירק בטנו ריקה" (שם, 336). ושוב מהדהד כאן מוטיב הרעב הניבט מכל מקום. אם 'הכנסת כלה' הינו במידה רבה רומאן של סעודות, הרי 'אורח נטה ללון' הוא רומאן של רעב ומחסור. לכן אין תימה שתשתקף בו גם מעין 'צמחונות' שמאונס. מפני שאכילת הבשר נתפסת כחלק אינטגרלי של הממסד היהודי הגלותי, עומדת הצמחונות אף פה "מתחוץ לשורה", ומכאן וידויו של המספר, צמחוניותו גרמה "צער גדול לאבא ולאמא" (שם, 102). לעומת זאת מצטיירים חיים אידיאליים בארץ-ישראל כמושתתים על עקרונות צמחוניים. מעין חזון "עין גנים" של צמחוני עולה מביקורו של המספר אצל ר' שלמה ברמת-רחל. למראה העופות שמגדלים שם אומר לו ר' שלמה: "שמא לאכילה הם מגדלים עופות, היא יודע שרוב חברינו הצעירים אינם אוכלים בשר" (שם, 443).

ב. דמויות אחרות של צמחונים

לא המספר בלבד צמחוני מתוך בחירה והכרה. אף ירוחם חופשי, כפילו, צמחוני הינו כפי שמעידים דבריו בהזמין את המספר לסעוד בביתו:

"שמא חושש אתה שנאכיל אותך פסיונים בחלב, דע שאף אני איני אוכל בשר" (שם, 206). חשש הטריפה הבוקע מדבריו אלה כמו מצביע על כך שצמחונותו של ה"חופשי" מקרבתו ליהדות. בהתחשב בעובדה שירוחם הוא בעלה של רחל, שהמספר תומדה בסתר, מעניין ביותר הוא השימוש ב"פסיונים" דווקא, שהוא כשם הרחוב בו מתגורר גיבור "עד הנה", המתייחס אף הוא במשיכה מינית שיש בה משום חטא (52). כפיל אחר של המספר הוא הרופא הצמחוני, קובה מילך, הנושא כאן את דגלה של הצמחונות, שנתנה אותותיה אף בשמו "מילך", דהיינו, חלב. סיפור אהבתו הטראגית לאשתו, ממנה נאלץ להתגרש - שהוא היסוד ממנו צמח לאחר מכן הסיפור "הרופא וגרושתו" - אינו אלא סיפור צדדי ברומאן, פרט המשתבץ במסגרת יתר הפגעים והמומים, המשקפים יחדיו את אוירת ההתפוררות הכללית של העיר לאחר המלחמה. בדומה לירוחם, אף קובה מילך מרגיע את המספר כשהוא מזמינו לסעוד אצלו: "ואל תחשוש שמא אאכיל אותך נבילות וטריפות. איני אוכל לא שחוטות ולא תמותות ולא נבילות ולא טריפות" (שם, 387). אז מגלה המספר כי אין קובה אלא אותו הרופא הצמחוני שהזכירה בעלת המלון (שם). קובה זה שב ומשדל את המספר כי יבוא לגור אצלו: "וכי כל כך ערב לך ריח הבשר והשומן" (שם, 408), ושוב "מה חסר לך כאן? שמא ריח מאכלי בשר, שמא קול המונו של המלון?" (שם, 421), עד שלסוף קובע המספר דירתו אצל קובה. גם בתקופת ילדותו של המספר היתה "דירתו של קובה עומדת באותו רחוב" בו דר המספר (שם, 422), ואף בשכנות זו יש לרמוז על הקרבה בין השניים.

אם ירוחם חופשי דומה למספר בכך שכמוהו עלה ארצה וירד ממנה ובזאת הוא מייצג, כביכול, את מרירות הזית, הרי קובה, נציג מתיקותו, נושא את אידאל חזון ההתיישבות בארץ. אם הזיקה אל ירוחם חופשי, הקשורה בזיקה אל אשתו, רחל חופשי, מסכנת ומחשידה את המספר בעבירה על "לא תחמוד", הרי דומה המספר לקובה בכך ששניהם שרויים בגפם ללא אשה. בדרך כלל משתקף בחופשי האספקט החילוני שבאישיות המספר בעוד קובה מגלם את הצמחוני-המוסרי שקשר לו גם אל היהדות וגם אל הציונות. ברוח זו מתואר קובה כבעל זקן (עמ' 386), וכאשר הוא נשאל על מי עזב את תוליו הוא משיב "על עצמם ועל אביהם שבשמים" (עמ' 388). רמזו למצוות עולה גם כאשר מזהה המספר את קובה כ"אותו הדוקטור הצמחוני שלימד את בעלת המלון תרי"ג מיני תבשילין" (עמ' 387, ההדגשה שלי - ר.ל.). קובה מצטייר כאדם המוסר את נפשו למען הזולת ואין לתאוות הממון כל שליטה עליו, ואף בנדון זה דומה הוא למי שבראו (53). לא פעם כורך עגנון את תאוות-הבצע עם

אחד מל"ז נסתרים היה שעליהם העולם עומד, ומסתמא יודע היה מה רצוי לפניו יתברך, והבן" (שם, ור' סליי, תשמ"ח: 123-130).

דמות אחרת של צדיק בעל תשובה היא זו של ר' חיים, שאף בה יש משום ייצוג המספר בכל הנוגע לייסורי-מצפוני ולרצונו לשוב ארצה. על ר' חיים לא נאמר שהוא צמחוני אבל המספר מפליג בשבחי קצרת הדוחן בדבש שהגיש למספר, שהוא "כעין הזהב הטוב" וגם הרית הנודף ממנו הוא "כימות החמה בימים שעברו שהשנים היו כתיקונן והעולם היה שמח" (שם, 368). אחרי שהגיע המספר לכלל החלטה לשוב (בתשובה) לארץ-ישראל והוא בדרכו לבית הנתיבות, שב ונזכר ריח זה שהוא "ריח דוחן שבישלוהו בדבש" (שם, 432).

ג. בין הרופא ברומאן לבין הרופא בסיפור

בנתחו את הסיפור "הרופא וגרושתו", מתחקה הלל ברזל (ברזל, 1975: 13-51) אחר גירסאותיו השונות למן גרעין המעשה ברומאן ועד לעיצובו בנוסח הסופי. הוא מרבה להתעכב בדבריו על דיוקן הרופא, ומעיר על קרבת הדמות הבידיונית לדמותו של ד"ר נפתלי מנצח מבוצ'אק' (57). בין היתר, עומד ברזל על צמחונותו ונדיבותו של קובה מילך ורואה אותן כגושרות גשר בינו לבין ה"אני המספר" (ברזל, 1975: 21, 22). ברזל מכיר בכך ש"עליונות ניתנת להגשמה הציונית: בארץ-ישראל מתקבצים לבסוף האורח החוזר, רבי שלמה, אביו של ירוחם, וכן קובה ואשתו החדשה. ואילו האוטופיה המשיחית המוחלטת היא בסימן המפתח ובתי-המדורש החוזרים אף הם מן הגולה לארץ-ישראל" (שם, 22). למרות זאת אין ברזל משתכנע מן הסיום ההרמוני של "סוף המעשה", ורואה את נישואי הרופא בשנית לאראלה, בתו של ר' חיים בעל-התשובה, כעומדים "בסימן הניגוד האירוני" (שם, 33). כמו כן, בדונו בדמות הרופא הוא מדגיש את הקו התמהוני שבאופיו, מחפש פרצות בעברו להוכיח כי "הרופא בעצמו בחזקת חולה" (שם, 22), ורואה בסטייתו של הרופא מן האורחות המקובלות בעיקר טעם לפגם (שם, 25). הוא מדבר על "ההסתגרות המחלטת בפני העולם" של קובה ואביו, שהוא רואה בה משום עיוות (שם).

כיוון שדרך מחקרו של ברזל היא מן הסיפור המאוחר אל מקורו ברומאן, מתוך מגמה לשחזר את מהלכיו ומניעיו של היוצר ולגלות מעין "סוף מעשה במחשבה תחילה", נוטה הסתכלותו להיות משוחדת מעט וכך נמצא הוא משחיר את פניו של קובה. לאמיתו של דבר, אין רופא צמחוני זה מצטייר כמסתגר כלל וכלל. אדרבה, מדבר הוא כשווה עם שווה עם כל אדם, ורוצה להגיש עזרה לכל דיצריך, ואפילו ללא תמורה. כלום אין זו

תאוות-הזלילה כיוון שכזו כן זו שורש הרבה רעות (54). שלא כשאר רופאים בשבוש, הנוהגים שררה, היה קובה נוהג בפשטות: "תופס אדם ומדבר עמו כעם תבירו" (שם, 389). כמו כן הוא "בא וחוזר ובא אפילו אם לא קראו לו. ולא עוד אלא שנותן לחולה עני ממה שמביאים לו הכפריים, שהללו משוכים אחריו... ומשלמים לו בשווה כסף, בחמאה ובביצים ובלחם ובירקות ובפירות" (שם, 388, 422). אולם נראה שדווקא משום מידותיו התרומיות הללו אין הוא מקובל על כל העיר ו"לכם של בריות גם בו ומתלוצצים בו שלא בפניו" (שם, 389). ברוח הנאמר "אסיא דמגן מגן שוי" (בבא קמא, פת). אכן, זר ומוזר הוא הרופא הצמחוני למסד, דהיינו, ל"עיר", ומקומו קרוב יותר ל"יער", ולכן, אין תימה שהכפריים הם הכרוכים אחריו. נופך נוסף לאי ממסדיותו של רופא זה משתקף גם בעובדה שאביו "לא היה נשוי לפי חוקי הממשלה" ומשום כך כתבו אותו "על שם אמא" (שם, 386).

אם יש בכל אלה משהו, העלול להאיר על הצמחונות באור "שלילי", הרי שוב, כמו ב"סיפור פשוט", הארה כזאת תיתכן רק מן ההיבט של החברה הממוסדת. בהתאם לאמור, עומדת תורתו הצמחונית של קובה מילך בניגוד גמור לדעות הרווחות אף לגבי הצורך באכילת בשר לשם בריאות הגוף. לדעתו, "אין אדם מת מן הרעב אלא מאכילה יתירה" (שם, 319, 408), ודי לו לאדם אם יסעד את לבו ב"כוס חלב בשחר וכוס חלב בצהרים ופרוסת לחם ושנים שלושה אגוזים או תפוח או אגס" (שם, 391). בזאת קובה לדעתו של ד"ר לנגום, כמו שראינו, וכן, מבטא הוא את עמדתו של עגנון לגבי אכילה יתירה (55). קובה מגלם את דמות הצמחוני ביתר קיצוניות מדמות המספר, שכן, נמנע הוא אפילו מאכילת ביצים (שם, 421, 422). המספר, לעומת זאת, שנהג לאכול דגים (שם, 26) וגם היה מעשן (שם, 423), קרוב יותר באלה לעגנון עצמו (56). התנגדותו של קובה לעישון נובעת הן מטעמי בריאות והן מטעם אקולוגי, כדבריו: "ראשית, מפני שהטבק מזיק לגוף. ושנית, שגוזל את האדמה, שבמקום שמגדלים טבק יכולים לגדל תפוחי אדמה" (שם, 423). אכן מעין צדיק כפרי הוא קובה ודמותו מזכירה, במידה רבה, אותו זקן שעל שולחנו סעדו ר' יודל ונטע בערב שבת על שולחן "מלא כל מיני פירות, פול וירק ופשטיות כשרות, ומי שזיפים שטעמם כיון, רק בשר ודגים אין בבית" (הכנסת כלה, רי). עגנון מביא את דברי המארח המסביר לאורחיו: "מה טעם אמרו שסעודת שבת מצותה בבשר ודגים, מפני שרוב בני אדם אין להם שמחה אלא בבשר ודגים, ובאמת אין שום חיוב לאכול בשר ודגים" (שם, רי-ריא). ועוד לומדים אנו על אותו זקן ואשתו, ש"מיום שעמדו על דעתם לא טעמו טעם בשר". המספר מוסיף ומגלה את אוזונו, ש"זקן זה

אשמתה של החברה שהיא מעדיפה רופאים נוהגי-שררה ורודפי-בצע ואינה שועה אל רופא ישרה-ליכות מסור ונאמן כקובה מילך? סלחני הוא קובה גם כלפי ה"מתלוצצים בו שלא בפניו" ('אורח נטה ללון', 388), ואינו מרבה כעס (שם). אין ספק שבעיני הקורא את 'אורח נטה ללון' כיצירת אמנות נפרדת ועצמאית - שחבל-הטבור בינה לבין מה שנולד ממנה מנותק ניתוק גמור - תצטייר דמותו של הרופא הצמחוני באור של צדקה וחסד. אבל גם המשווה את דמותו של קובה מילך עם דמות הרופא כפי שעוצבה סופית בסיפור "הרופא וגרושתו", עשוי לגלות שהם לא רק אנשים שונים אלא ממש מנוגדים זה לזה. כהיפוכו המוחלט של קובה, המוסר נפשו למען הזולת, הרופא, שהוא קורבן הסאדיזם שלו, מרוכז רק בעצמו. שלא כקובה, אשר אין לו עניין לא בכסף ולא בכבוד, מרבה הרופא להחשיב עושר ויקר, דבר הבולט ביותר ביחסו לקרוביה העשירים של אשתו (58). בסיפור לא נזכר הרופא בשם, ואכן יחד עם מחיקת שמו של קובה מילך נמחה גם זכרו. אין ברופא שבסיפור כל רמז לגדיבותו, ליהדותו, לציונותו, ולתורתו הצמחוני של מי שקדם לו. נראה שבבראו את דמות הרופא בסיפור הלך עגנון בדרך הפוכה מזו שהלך בה ברומאן, ואין הדבר זר כלל ועיקר לעגנון (ובדומה לכך אירע אף עם הרומאן 'שירה' והסיפור "עד עולם"), שהרי, האדם "שלם ומלא ניגודים". מה שראוי להדגיש בסיכום הוא, שאם הצמחונות של קובה מילך צעדה יד ביד עם שאר מידותיו התרומיות, הריהי נעלמת מן העין שעה שהדוקטור הופך למין "מיסטר הייד", שאינו מסוגל עוד למשול ביצר הרע שקנה בו שלטון.

4. על הצמחונות ב'תמול שלשום'

"אם מבקש אתה להיות בן ארץ ישראל אכול מה שאתה מוצא" ('תמול שלשום', 50).
"עתה נפן לדברים שהם עיקר חיותו של אדם ונשיח קצת במאכלים המיוחדים של ארץ-ישראל" (שם, 79).

א. על נטיותיהן הצמחוניות של דמויות שונות

אם כי אין גיבור מגיבורי רומאן זה נזכר מפורשות כצמחוני - להוציא את חמדת שדבר צמחונותו ידוע מיצירות אחרות - ניכרות, כפי שנראה, נטיות צמחוניות בדמויות שונות ואף בדמותו של יצחק קומר. כמו ביצירות אחרות, גם ב'תמול שלשום' יש בנטיות אלה משום השתקפות

פן אחד של הסופר רבי-הפנים. למרות שרב כאן ההבדל בין הסופר לבין גיבורו, הרי נסיבות בואו ארצה של יצחק - כמתואר בפרק "ראשית הדברים" ברומאן ובסיפור "תחילתו של יצחק" (59) - מצביעות בבירור על הזיקה בין גיבור זה לבין עגנון: בדומה לסופר, עלה יצחק ארצה במטרה להיות עובד אדמה ולא עלתה בידו, ונראה שבהביעו צערו על כך ('תמול שלשום', 176, 538, 540), הוא מביע אף את צער יוצרו. חיזוק נוסף לזיקת יצחק לסופר מצוי בקשרי יצחק עם חמדת, המייצג, כידוע, את הסופר כאיש צעיר. ואמנם הנאמר לגבי יצחק וחמדת ש"שניהם בני גיל אחד, והיו צריכים לעמוד לבחינת הצבא. נשתמטו ועלו לארץ ישראל, ביום אחד" ('תמול שלשום', 377), מרמז גם לנסיבות עלייתו ארצה של עגנון עצמו (60). גם ברומאן זה שב עגנון ומציץ אלינו מאחורי גבם של יצוריו, כמנהגו, להשמיענו מפייהם את השקפותיו בעניינים שונים. אף כאן בוקעת ועולה הדעה המקובלת בדבר אכילת בשר כדרושה לחיזוק הגוף מחששו של יצחק "שכל שאינו אוכל בשר עצמותיו מתרככות" (שם, 85). דעה זו, אשר כפי שראינו, משקפת את הגישה הממסדית, יאה ביותר ליצחק שכה רבה השתוקקותו להשתלב בחברה. בכל אופן, ברוב המקומות במ ציין עגנון מה אוכל יצחק למעשה, ניכר שידם של המאכלים הצמחוניים על העליונה. כך נזכר פעמים אחדות שהוא אוכל זיתים ועגבניות (שם, 50, 52, 58, 69), או לחם ותלב (שם, 65), או שאר פירות וירקות (שם, 78-82). דומה שהבשר שאכל כזית באמת נתחלף לו בזית, וכבר נזכר הזית כמעין סמל לארץ-ישראל בדיון ב'אורח נטה ללון'. אי לזאת, נראה שהתאקלמותו של יצחק קומר בארץ כרוכה במידה רבה בעמידתו על טוב טעמו של הזית: תחילה "כיוון שטעם מן הזיתים עיקם את פיו" (שם, 50), אולם סוף-סוף למד לדעת "סגולות הזיתים, שמרונים את הלב ומשמרים מן הקדחת" (שם, 69). כדאי להוסיף כי לא פרי עץ הזית בלבד אלא גם כלי עץ הזית שמייצרים כמזכרות למען התיירים (שם, 524), תורמים להדגמת הסמל של ארץ-ישראל הטבוע בזית (61). מן הצד האחר, כנזכר ב'אורח נטה ללון', אף הרהורי יצחק בעיר מולדתו סובבים סביב המזון המצוי בה, כגון, "קום עם שמנת" (שם, 333), בעוד ש"בארץ-ישראל אין אדם רואה לא קום ולא שמנת" (שם). דומה לכך הוא גם העימות בין ה"עוגות המלופפות... שמצויות ב'פיו" (שם, 394), לבין העוגות ש"בבית אבא" (שם). ברות הגישה הצמחוניית מצטיירת ארץ-ישראל כמשופעת בירק ופרי:

"הקדוש ברוך הוא אוהב את ארץ-ישראל ונותן יותר משמבטיח. הבטיח לנו ארץ חטה ושעורה וגו' ונותן שאר פירות טובים ונאים" (שם, 79).